

“El dolor, el sufrimiento y el orgullo” com a idiomes culturals de l'estatus de persona (*personhood*) en una narració andalusa¹

Mary M. Crain
Antropòloga

Les categories indígenes que defineixen les nocions locals de l'estatus de persona (*personhood*) resulten limitades, a no ser que es considerin també altres processos interrelacionats. Els dos processos interrelacionats que s'han de tenir en compte són les experiències individuals de la personificació (*embodiment*) o la corporalitat i l'expressió de les construccions emocionals. Les narracions i les actuacions personificades, explicades per una dona andalusa en concret, s'utilitzen per parlar de la naturalesa de l'estatus de persona a les societats de l'Europa occidental, així com també per suggerir nous enfocaments relacionats amb la seva conceptualització.

The indigenous categories which define local notions of personhood remain limited unless other interrelated processes are also taken into consideration. The two interrelated processes to be considered here are individual experiences of embodiment or corporality and the expression of emotional constructs. Narratives as well as embodied performances recounted by a particular Andalusian woman are used to comment on the nature of personhood in Western European societies as well as to suggest new approaches regarding its conceptualization.

“En parlar de la naturalesa de l'estatus de persona (*personhood*) a la Melanèsia, Marilyn Strathern (1988) afirma que es poden descobrir una sèrie de fets [...] en el cos d'una persona melanèsia. El cos consta de les accions històriques concretes de l'altre social, [...] del que les persones *han fet* —o *no han fet*— a algú o per algú.” [L'èmfasi és meu]. Marilyn Strathern (1988: 132-135)

“[...] s'ha de reconstruir el concepte d'emoció per acostar la part emocional al que anomenem la part cultural, com també la part cognitiva, la part moral i les dimensions socialment emergents de l'estatus de persona (*personhood*)”. Catherine A. Lutz (1988: 13)

Tot i els treballs rigorosos fets inicialment per Maus (1979 [1932]), Leenhardt (1997 [1947]) i Geertz (1973), que se centraven en la manera en què cada cultura perfila i defineix les categories locals de “la persona”, els antropòlegs i els sociòlegs fa poc que es dediquen a reexaminar aquest tema, tot plantejant noves preguntes relacionades amb la naturalesa de l'estatus de persona (*personhood*) i, també, obrint nous paradigmes per tractar aquesta qüestió (cf. Abu-Lughod, 1986; Daniels, 1984; Frigole, 1991). I tot i les noves anàlisis sobre l'estatus de persona que, durant les dues últimes dècades, han anat apareixent en la bibliografia especialitzada, hi ha pocs estudis que s'hagin centrat en les dimensions històriques de l'estatus de persona, o en la manera en què les nocions de l'estatus de persona estan sotmeses al canvi amb el pas del temps. A més, encara que s'hagin fet nombroses investigacions sobre com una àmplia gamma de factors —com ara l'edat o la situació generacional, el gènere, l'etnicitat, l'afiliació religiosa i/o plantejaments cosmològics que indiquen unes creences concretes relacionades amb la procreació— que ens poden ajudar a explicar les diferents categories d'estatus de persona que es troben dins qualsevol societat, s'han d'investigar més a fons aquests factors si volem comprendre les diferents facetes que constitueixen l'estatus de persona.²

Aquest article té diversos objectius. En primer lloc, tot aprofitant els resultats de les meves pròpies investigacions, pretén ampliar la nostra comprensió sobre la manera en què molts dels factors esmentats influeixen en l'estatus de per-

Traducció:
Ariadna Ausió
(Universitat de Vic)

D'uns anys ençà, els científics socials estan tornant a reformular la naturalesa de l'estatus de persona, tot plantejant noves preguntes i cercant noves perspectives.

sona. En segon lloc, vol demostrar que les categories indígenes que defineixen les nocions locals de l'estatus de persona quedaran limitades, a no ser que es tinguin en compte altres processos interrelacionats que també estan determinats per forces culturals. Els dos processos interrelacionats que s'han de considerar inclouen les experiències individuals de la personificació (*embodiment*) o la corporalitat, així com també l'expressió de les construccions emocionals. L'objectiu final consisteix a utilitzar aquest cas concret tant per fer observacions sobre la naturalesa de l'estatus de persona en les societats de l'Europa occidental com per suggerir noves aproximacions relacionades amb la seva conceptualització.

Per tal de realitzar aquests objectius, estudiaré diverses narracions i actuacions personificades sobre "l'estatus del jo" (*selfhood*), que em va explicar una dona andalusa durant el meu treball de camp en aquesta comunitat autònoma del sud d'Espanya, l'any 1989. Començaré amb una breu contextualització etnogràfica d'aquest cas. L'anàlisi uneix dos guions proporcionats per Dolores Ibáñez, una dona de trenta-vuit anys provinent d'una classe obrera de l'Andalusia rural. Mentre que Dolores Ibáñez és, segurament, membre d'una societat de l'Europa occidental, els resultats extrets d'aquests guions posen de manifest les "concepcions locals de l'estatus del jo i de la persona", com també les actituds sobre el cos i les pràctiques corporals que entren en contradicció amb "les noves formes de l'estatus de persona" i "les noves imatges corporals" que —segons afirmen estudiosos com Bryan Turner (1996)— són les formes dominants i cada vegada més penetrants en les societats de l'Europa occidental mediterrània³.

Centrant l'atenció⁴ en el cas d'un individu concret, indicaré les maneres en què els discursos

3. Turner (1996) afirma que "les noves formes de l'estatus de persona", que cada cop estan més relacionades amb l'aparició del consumidor i de les societats basades en la informació a l'Europa occidental, es caracteritzen per alguns dels atributs que esmento a continuació: Les persones que es troben en aquestes societats cada cop són més individualistes, hedonistes i narcisistes. A diferència de la Dolores Ibáñez, la protagonista d'aquesta publicació, aquestes "noves persones" presten poca atenció als valors culturals, com la disciplina, el sacrifici o el patiment. De la mateixa manera, Turner detecta un focus creixent en aquestes societats sobre "un culte del cos", en què el cos humà ha d'estar en plena forma, ha de ser esvelt i ha d'alterar constantment la seva aparença per tal de desafiar la mort. Si s'examina a la llum de les conclusions extretes d'aquest cas, tinc la impressió que Turner veu massa uniformitat i, per tant, fa afirmacions excessivament generalitzades sobre el comportament individual a les societats europees contemporànies. Per als objectius d'aquesta anàlisi, seria preferible parlar de la coexistència entre estils de vida "residuals" i "emergents".

4. En aquest context, "els discursos emocionals" s'haurien de conceptualitzar en el sentit ampli de la frase, tal com es descriu en la citació de Catherine Lutz (1988:13) al principi d'aquest article; diu: "...s'ha de reconstruir el concepte d'emoció per acostar la part emocional al que anomenem la part cultural, com també la part cognitiva, la part moral i les dimensions socialment emergents de l'estatus de persona".

1. Agraïments: Vull donar les gràcies a Manuel Delfino, a la Wenner-Gren Foundation for Anthropological Research de Nova York per haver donat suport a aquesta investigació i, finalment, a Joan Frigolé per convidar-me a col·laborar en aquest dossier.

2. Les excepcions importants inclouen estudis duts a terme per Wikan, 1990; Delaney, 1991; Frigolé 199x; Kondo, 1990; i Abu-Lughod, 1986.

Malgrat els nous plantejaments sobre la categoria de "persona", encara hi ha pocs estudis que se centrin en les dimensions històriques de l'estatus de persona. Detall de l'obra de B. Ferrándiz y Badenes Tablao (Fiesta en Málaga) (1872).

emocionals i els gestos corporals es poden entendre com "idiomatismes culturals" que constitueixen tot un llenguatge de l'estatus del jo (cf. Lutz, 1988). Dins cada guió, la protagonista, Dolores Ibáñez, fa afirmacions sobre ella mateixa, tot destacant certes postures corporals i construccions emocionals —com ara *el dolor*, *el orgullo*, *el sufrimiento* i *el sacrificio*— al mateix temps que fa cas omís d'altres. Cada un d'aquests conjunts de construccions emocionals, tant les que destaca com les que deixa de banda o reprimeix, formen part del vocabulari més ampli de les emocions disponibles per a la majoria dels andalusos, independentment del gènere o classe social. Quan es juxtaposen l'un al costat de l'altre, els dos guions destaquen les tensions i les ambigüitats relacionades amb els esforços de la Dolores per complir tots els seus papers socials i per afirmar totes les seves identitats. Finalment, aquesta anàlisi investiga les dimensions morals de l'estatus de persona, tot atenint-se als comentaris emocionals que fa la Dolores per avaluar les seves relacions amb l'*altre* significatiu. Aquests comentaris proporcionen noves percepcions relacionades amb la manera en què la Dolores intenta consolidar el seu amor propi per tal que se la consideri una persona moralment vàlida.

Rerefons etnogràfic

Vaig conèixer la Dolores Ibáñez entre el maig i el juny de 1989. Jo estava interessada en elaborar un treball de camp relacionat amb el principal culte a la Mare de Déu a Espanya, coneguda localment com la *Virgen del Rocío*. El santuari dedicat a aquest culte a la Mare de Déu està situat al sud-oest d'Andalusia. Mitjançant una sèrie de contactes que vaig aconseguir en una de les comunitats emigrants d'andalusos a Barcelona, vaig sentir parlar de la família Ibáñez i vaig descobrir que havien participat en aquest culte durant diverses generacions. Eren membres fundadors de la germandat laica dedicada al culte de la *Virgen del Rocío* a la seva comunitat natal de Cuna del Río. A més, diversos membres de la família tenien càrrecs importants dins la germandat local. D'altra banda, la Dolores s'implicava especialment en moltes de les activitats diàries que contribuïen a conservar aquesta germandat.

La Dolores representa nombroses categories de "persones". La identitat principal a la qual normalment fa referència és a la de "mare", tot i que també és "esposa", "treballadora a temps parcial" que neteja la casa de dues famílies de la capital provincial, Sevilla, així com també "devota reli-

Les noves perspectives de comprensió sobre la definició de l'estatus de persona inclouen elements com tenir en compte les experiències individuals de la personificació —corporalitat— i l'expressió de les construccions emocionals.

giosa" de la *Virgen del Rocío*. Igual que el seu marit, José, que l'any 1989 tenia una feina a jornada sencera en el món de la construcció, també treballava en l'*economia submergida* d'Espanya.

Després de diverses converses amb la Dolores i amb els altres membres de la família Ibáñez (en què els vaig explicar que estava interessada a escriure un llibre sobre aquest culte a la Mare de Déu), vam acordar que els acompanyaria durant la peregrinació anual de Cuna del Río al santuari de la *Virgen del Rocío*. Em vaig convertir en un membre *de facto* de la seva unitat familiar ampliada, i com a tal esperaven que em comportés d'una manera que ells consideraven culturalment apropiada. Tant la Dolores com la seva mare em van convidar a estar-me a casa seva unes setmanes abans i unes setmanes després de la primera peregrinació anual a la qual assistiria, l'any 1989. Aquesta peregrinació se celebra durant la Pentecosta, uns set diumenges després de Pasqua. La destinació final és el santuari, que està situat en un petit llogarret conegut també com El Rocío, a la província andalusa d'Huelva.

La família Ibáñez ha viscut a Cuna del Río durant com a mínim cinc generacions. La Dolores i els seus sis germans i germanes van créixer en una casa vella, de planta baixa, situada al costat

d'una carretera perifèrica que serpenteja Cuna del Río. L'experiència històrica dels pares de la Dolores és representativa de la transició que va tenir lloc a Espanya, quan es va passar d'una economia i una població predominantment basada en l'agricultura de grans i petits terratinents a una economia semiindustrial basada en els serveis. Quan vaig conèixer la Dolores, l'any 1989, el seu pare era un agricultor que posseïa una petita propietat i que treballava la seva pròpia parcel·la de terra, criava vaques lleteres i cultivava productes de conreu. Les terres de la família ocupaven aproximadament cinc hectàrees i estaven situades uns tres quilòmetres fora dels límits del poble. L'any 1991, quan els vaig visitar a Cuna del Río abans del Rocío, el pare de la Dolores s'havia venut la parcel·la familiar. S'estava fent massa gran per treballar la terra tot sol i tots els seus fills buscaven feina fora del sector agrícola. L'últim factor que va refermar la decisió de vendre la propietat de la família va ser que l'any 1991 li van oferir una quantitat de diners molt considerable per vendre-la. Aquesta quantitat tan elevada va ser resultat de l'especulació i els elevats preus dels béns immobles de la regió, ja que la capital, Sevilla, havia de ser la propera seu de l'Exposició Mundial de 1992, i Cuna del Río era

Certs aspectes socioculturals, com és el cas de la religió, poden esdevenir eines de primer ordre per tal que, a través de les dramatitzacions emocionals, les persones avancin en la comprensió del que són i de la seva integritat moral.

suficientment a prop de Sevilla com per beneficiar-se d'aquests preus tan exagerats.

Guió 1: 29 de maig de 1989

Durant el meu tercer matí a Cuna del Río, vaig acompanyar la Dolores a casa de la seva mare (situada a uns cinc carrers de distància) per tal de col·laborar amb els nombrosos preparatius que requeria la peregrinació al santuari. Ens vam proveir de lleixiu, pals de fregar, raspalls i escombres per tal de netejar i transformar el *remolque*, que estava aparcad al carrer a prop de casa. Poc abans de l'inici de la peregrinació anual, el *remolque* — un remolc pla estirat per un tractor en els treballs

del camp— s'ha de convertir, en molt poc temps, en una casa mòbil que s'equipa per poder viatjar pels diversos indrets on ha de passar la peregrinació del Rocío, com ara carreteres secundàries asfaltades, carreteres i senders sense asfaltar, dunes de sorra, i també aigües poc profundes. Durant sis o set dies, el *remolque* es converteix en la casa d'unes set a deu persones que són: els membres de la família ampliada Ibáñez, jo —l'antropòloga— i dos o tres *paletos*. Aquests últims són nois joves que condueixen el tractor i que ajuden a parar el campament cada vespre.

Tant la preparació del *remolque* abans de la peregrinació com la responsabilitat del seu manteniment durant el viatge es deixa a mans de les dones més grans. El *remolque* representa una ampliació de la residència situada a Cuna del Río. Les dones més grans de la família Ibáñez, com la Dolores i la seva mare, se n'ocupen i en controlen l'entrada a l'interior. Aquestes tenen el dret a fer fora qualsevol persona que les molesti mentre cuinen, es canvien de roba o fan la *siesta* en un vehicle en què l'espai està molt sol·licitat. Per tal de mantenir aquesta extensa família i també nombrosos amics i convidats durant la peregrinació, el *remolque* s'ha d'omplir a vessar de lliteres, matalassos, sacs de dormir, una calaixera, una cuina de gas, una nevera, taules i cadires plegables per als vespres, peces de vestir destinades als diferents rituals de cada dia, com també productes alimentaris (formatge, pernil, cigrons, pa, Coca-Cola) i begudes alcohòliques (des de cervesa fins al *fino* o la *manzanilla* —xerès sec— típics d'Andalusia, i també ampolles de *whisky*). La gran quantitat de gent i d'objectes importants que, en un moment donat, ocupen el reduït espai del *remolque* genera una certa tensió que les dones de la família Ibáñez han de saber controlar.

El matí en qüestió, abans d'investir el *remolque* amb els productes de neteja, la Dolores em va fer entrar a casa la seva mare un moment, tot i que aquesta encara no havia tornat del mercat. La porta principal, que dóna al carrer, estava entreoberta i hi havia dos gossets que lladraven a l'interior. La Dolores em va portar directament a un racó de la saleta i em va ensenyar l'altar de la família en un nínxol a la paret. El centre de l'altar

*El cos esdevé un vehicle essencial per fer efectiu el "jo" i el "ser-en-el-món".
Fira d'Abril a Sevilla*

estava adornat amb una placa de ceràmica que contenia una imatge de la *Virgen del Rocío*, que la família Ibáñez considera la seva patrona. La placa estava emmarcada per diverses plantes i flors que s'anaven pansint. Sota la imatge de la Mare de Déu, hi havia un prestatge amb moltes fotografies familiars. La majoria semblaven representar fets importants en la vida dels Ibáñez, com ara primeres comunions, el naixement d'un infant o casaments.

La Dolores es va girar cap a mi i, tota orgullosa, va assenyalar dues fotografies. Em va explicar que les havien fet totes dues al santuari del Rocío. Cada una mostrava una imatge més jove i més esvelta de la Dolores amb un nadó als braços. Em va explicar que, a la primera fotografia, agafava la Mercedes, la seva filla gran (que tenia deu anys l'any 1989). Aquesta imatge mostrava mare i filla molt a prop de la icona real de la *Virgen del Rocío* dins l'ermita del Rocío. La segona va ser tirada davant de la porta d'entrada de l'ermita i mostrava la Dolores amb la seva filla petita, l'Amparito, (que tenia quatre anys quan els vaig visitar per primera vegada l'any 1989). Abans que li pogués fer cap pregunta, la Dolores va exclamar: *María, ¡qué orgullo!, ¡qué alegría que viví en estos tiempos!* Amb el davantal, es va eixugar unes llàgrimes que li havien ennuolat la cara i va dir: *Cada dia prego perquè la Verge protegeixi sempre les nostres llars i les nostres famílies.*

Després que la Dolores es recuperés emocionalment, li vaig preguntar per una fotografia molt més antiga que estava situada a la part posterior de la prestatgeria. Aquesta imatge també era d'una mare i una filla juntes. Semblava feta al santuari, però l'ermita era molt més petita i més rústica que la que es veia a les fotografies més recents. Vaig saber que de les dues persones que apareixien a la fotografia en blanc i negre, una era la mare de la Dolores (a qui anomenaré Dolores la gran) i la nena que tenia abrigada amb el seu *mantón*, vet aquí que era la mateixa Dolores. Em va comentar que, en la seva família, sempre hi havia hagut la tradició que les mares portessin els nadons al santuari (fos quina fos l'estació de l'any en què haguessin nascut) per rebre la *benedicción de la Virgen del Rocío*. I si l'infant naixia a la

primavera, la mare podia aprofitar la cerimònia baptismal especial que, al santuari, només tenia lloc durant la celebració anual de la Pentecosta. Com que la celebració de la Pentecosta es considera un moment propici per als nounats i els seus pares, el capellà d'ofici bateja tots els nadons en presència de la imatge de la *Virgen del Rocío*.

Abans que tornéssim de netejar el *remolque*, la Dolores em va explicar que la seva filla petita, l'Amparito, només tenia tres setmanes quan la va portar al santuari per la Pentecosta. Resulta que s'havia mostrat molt resistent fins a l'últim dia del viatge de peregrinació, però, quan van arribar al santuari, l'Amparito va agafar febre i es va posar molt malalta. Malgrat tot, gràcies a l'atenció constant que li havien dedicat ella i la seva mare i les pregàries que li havien fet a la Mare de Déu

per la seva sobtada malaltia, la febre de l'Amparito va baixar abans que la germandat local iniciés el viatge de tornada a casa.

Molt més tard, durant el meu projecte de recerca, vaig descobrir que, a Andalusia, les persones de classe mitjana o alta consideren bastant perillós exposar un nadó als riscos que pot comportar aquesta peregrinació, ja que les temperatures poden arribar als 40 graus centígrads i els cavalls de molts peregrins sovint es descontrolen i, en algunes ocasions, hi ha persones que n'han resultat ferides com a conseqüència d'això. A més, a causa del gran nombre de peregrins que participen en la *romería* i la massificació de gent durant els tres dies al santuari, les condicions higièniques —per exemple, l'accés a aigua potable per banyar-se o beure, o les instal·lacions sanitàries— no són gens òptimes.

GUIÓ 2: A casa de la Dolores Ibáñez uns deu dies després de la peregrinació al santuari de la Virgen del Rocío, el juny de 1989

La Dolores i jo sèiem a la taula de la cuina. Ella, amb el cap abaixat i les espatlles arronsades, va deixar anar un sospir profund: *¡Ay Madre Mía!, ¡Virgen Santa, ayúdame! ¡Ay, Señor! ¡qué dolor que hay que aguantar como una madre en esta vida!*

La Mercedes, la seva filla gran, li acabava de fer una rebequeria. Aquell matí, just després d'esmorzar, la Dolores li va demanar a la Mercedes que l'ajudés a netejar la cuina, perquè si no, no tindria temps d'agafar l'autobús i arribaria tard a la feina. La resposta immediata de la Mercedes va ser picar amb la porta principal, tota ofesa i cridant: *¡Nada de platos, nada de limpiar suelos! ¡No hago los quehaceres domésticos hasta que haya pasado la primera comunión!* (A l'Andalusia rural, les tasques domèstiques són, tradicionalment, responsabilitat de les dones; el ritu de pas catòlic esmentat se celebra aproximadament als dotze anys.)

Mirant-me des de l'altra banda de la taula, la Dolores em va comentar, referint-se al refús de la Mercedes a ajudar-la a la cuina i a la rebequeria posterior: *Ellas llevan todo el día fastidiándome. Muchos días es un alivio irme a Sevilla pa' trabajar pa'*

Doña Mena. Por lo menos allí puedo respirar con más calma y con un poco de tranquilidad.

Donant una ullada a la cuina dels Ibáñez, l'espai de la casa on havíem esmorzat aquell matí, semblava com si acabés d'esclatar una bomba. L'Amparito, la filla petita de la Dolores, que tenia quatre anys, havia vessat un got i hi havia gotes de Cola-Cao per tot el terra. A més, una corrua de formigues s'estava obrint camí sobre el marbre de la cuina, tot perseguint algunes engrunes de magdalenes que, aquell matí, s'havia polit el José amb el seu cafè amb llet. Normalment, sempre esmorzava abans que els altres es llevessin, ja que a dos quarts de vuit començava el treball en el ram de la construcció als afores de Sevilla.

La Dolores va trucar Doña Mena per avisar-la que arribaria tard a treballar, però li va dir que després ja es quedaria una hora més per recuperar. Vaig ajudar-la a recollir els plats i li vaig dir que ja netejaria jo la cuina després d'acompanyar-la a la parada d'autobús. Mentre sortia per la porta principal, es va aturar davant del seu altar de la *Virgen del Rocío* i va murmurar: *Virgen Santa, ayúdame a aguantar este cargo que llevo.*

Quan vaig tornar a casa dels Ibáñez després de portar la Dolores a la parada, vaig reflexionar sobre els tristos fets del vespre anterior. Jo havia ajudat la Dolores a fer el sopar (*potatge* casolà, mongetes tendres de l'hort del seu pare amb trossets de *jamón serrano* fregit i, per postres, fruita. Quan tot va estar a punt, vaig cridar les nenes, que jugaven al carrer, perquè vinguessin a sopar. Tan bon punt ens vam asseure a la taula del menjador, la Dolores els va dir que el seu pare arribaria de seguida. Els va demanar que s'esperessin fins que arribés abans de començar a sopar. Els dies de cada dia, el José acostumava a arribar entre les vuit i dos quarts de nou del vespre. Al cap d'un quart, les nenes estaven cada vegada més frisosos i ja havien començat a donar-se cops de peu per sota la taula. Totes dues havien agafat una llesca de pa i se l'havien ficat a la boca. La Dolores va agafar els plats que utilitzava per servir el *potatge* i va dir: *Ja n'hi ha prou!* (vaig interpretar que volia dir: *No cal que l'esperem més*). Va començar a servir-nos una mica de *potatge* i mongetes tendres. Mentrestant, la Mercedes havia començat a menjotejar i, al fi-

La romeria del Rocío i tots els seus actes associats, esdevenen un element de primer ordre, perquè moltes persones se sentin plenament integrades en la seva societat.

nal, no va ni tocar la meitat del sopar. Es va aixecar de la taula i va tornar amb un iogurt de xocolata. La Dolores se la va mirar tota enfadada i li va dir: "Mercedes, no veuràs la televisió fins que mengis una mica de *potatge*". Més tard, vaig saber que la Mercedes tenia per costum no voler menjar i aquest fet, a la Dolores, li havia causat una gran preocupació durant els últims dos anys. Em va explicar que aquest problema la treia de polleguera. Segons el metge de l'ambulatori local, la Mercedes pesava uns set quilos menys del normal per a la seva edat i, si continuava així, podia ser un indicatiu d'anorèxia.

Vam deixar els plats apilats a sobre la taula del menjador i ens vam posar a mirar la televisió. Al Canal Sur feien un programa dedicat a les sevillanes on sortia una *cantaora* d'un poble veí, una dona coneguda per tota la regió per la seva bonica veu, però, com que físicament no era gaire agraciada, a Cuna del Río tothom l'anomenava Lola la Fca. Al cap d'una estona, la Dolores va

avisar les nenes que s'acostava l'hora d'anar a dormir i que podien anar a jugar a l'habitació sense fer soroll. Quan van marxar, la Dolores i jo vam portar tots els plats cap a la cuina, els vam rentar i vam tornar cap a la saleta amb una cervesa cada una. La Dolores no va dir res durant uns minuts, però després va decidir de tornar al tema del comportament de les seves dues filles i de les conseqüències que comportava per al seu paper com a mare. Em va recordar com la Mercedes havia rebutjat el menjar que ella havia preparat, i com s'havia negat a ajudar-la a netejar la cuina el dia abans, i també va fer esment de les constants rebequeries de l'Amparito, episodis que jo mateixa havia vist durant la peregrinació al santuari. Tot espargint el seu discurs de referències a figures bíbliques, va comentar: *Mientras ellas [les filles] estan en la gloria, yo estoy en el calvario, atada a la cruz. María, tienes que dedicar tu libro que estás escribiendo [sobre el culte a la Verge] a mi, y a mis sufrimientos.* [L'èmfasi és meu]

Històricament, les ideologies locals relacionades amb el gènere, estaven força influenciades per la religió, la qual contribuïa a determinar poderosament aspectes relacionats amb la maternitat o les capacitats de procreació.

Maja, de la sèrie "Galerie Royale de Costumes" (segle XIX).

Cap a les deu del vespre, el José encara no havia aparegut. La Dolores començava a mostrar senyals d'esgotament. Va anar cap a la cuina i va tornar amb un plat de *potatge* fred i unes quantes llesques de pa ja una mica sec. Ho va llançar sobre la taula i amb una veu exasperada va declarar: *Si quiere comer que se lo coma todo frío. A lo mejor ya se aprovechó y ha comido en el bar de Juani.* Vaig assentir, sense necessitat de preguntar-li si li havia de dir al José que el sopar era per ell. Amb els ulls que se li aclucaven, la Dolores es va queixar que tornava a tenir mal d'esquena una altra vegada. Em va mirar i em va dir: *Bueno, María, he aguantado suficiente pa' un día. Me voy a acostar.*

Anàlisi dels guions

La Dolores Ibáñez constitueix una categoria concreta de persona dins de la societat andalusa. És una dona analfabeta, que ve d'un ambient pobre i de classe obrera, que es pot considerar membre d'un grup social mut (cf. Dubisch, 1986). La seva veu és muda perquè les altres veus que l'envolten són més fortes que la seva. D'aquí ve la importància d'investigar altres aspectes (*venues*) a banda del seu discurs, els quals permeten a l'antropòleg captar les imatges d'ella mateixa i descobrir qui és. Tot estudiant les expressions emocionals de la Dolores i les seves actuacions personificades (és a dir, aquestes últimes inclouen els seus gestos corporals, les seves expressions de dolor, i els seus trastorns somàtics com ara els mals d'esquena i els atacs nerviosos) com a vehicles d'expressió del jo, podem informar-nos sobre les facetes altrament no articulades de l'estatus de persona de la Dolores Ibáñez. L'anàlisi del seu llenguatge emocional i corporal proporciona indicis relacionats amb com experimenta la Dolores el ser-en-el-món i, també, la seva participació en una realitat social que ella malda per franquejar i/o sobre la qual s'esforça a exercir algun tipus de control. A través de les dramatitzacions emocionals dutes a terme en cada guió, la Dolores guanya en agència i avança la seva integritat moral.

La Dolores Ibáñez consolida el seu amor propi i assoleix legitimitat moral com a persona dins la comunitat de Cuna del Río mitjançant el compliment de diversos papers com a mare, esposa, *ama de casa* i devota religiosa de la *Virgen del Rocío*. Per a una dona de l'Andalusia rural de la seva generació de la classe obrera, tant el matrimoni com la maternitat constitueixen dos camins culturalment disponibles per tal de realitzar-se en la vida. Les dones que no tenen fills es consideren aberracions socials i no s'acaben de veure com a persones completes (cf. Frigole, 199x). Fins fa poc, les ideologies locals relacionades amb el gènere, que rebien la influència de les doctrines religioses defensades per l'Església catòlica, interpretaven la maternitat o el compliment de les capacitats de procrear d'una dona casada com un acte incontestable i gairebé obligatori. De manera anàloga a

Recents treballs de camp al voltant de la problemàtica de l'estatus de persona, plantegen que les "persones" no són unitàries, uniformes i coherents sinó múltiples i ambivalents.

les observacions de Dubisch (1991) en relació al paper de les dones a la Grècia rural, a Andalusia, la consecució de la maternitat té un gran valor social. La maternitat és capaç de transformar aquelles avaluacions negatives referides a la dona que la defineixen com a temptadora, pecadora i malfactora —la naturalesa de la qual, tal com s'explica en la tradició cristiana, s'acosta al personatge d'Eva— i la dota d'una força positiva, tot equiparant-la amb "la Mare de Déu" (Dubisch, 1991).

La Dolores també compleix altres papers socials que demostren la seva integritat moral respecte als altres de Cuna del Río. Ella és l'única persona responsable del manteniment i del benestar de la casa (l'àmbit domèstic), incloent-hi totes les tasques relacionades amb aquest àmbit (governar la casa, cuinar i fer la neteja). A més, també s'encarrega del benestar espiritual de la família sencera. Va a missa a la parròquia del poble amb regularitat, mentre que els altres membres de la seva família (especialment els homes) no hi assisteixen, i prega per ells. D'altra banda, fa promeses a la *Virgen del Rocío* en benefici dels nombrosos membres de la família que pateixen afliccions. Per exemple, l'any 1987, a la mare del José li va començar a fallar la vista i la Dolores va començar a pregar a la Mare de Déu, perquè li curés aquest mal. Quan, a finals de 1988, la vista de la seva sogra es va començar a recuperar, va realitzar dues peregrinacions per donar les gràcies a la Mare de Déu per complir amb la seva promesa.

Malgrat tot, aquesta anàlisi dels diferents papers socials de la Dolores revela les tensions i els conflictes interns. La Dolores i el José no es posen d'acord sobre la següent dimensió de l'estatus de persona i la identitat social de la Dolores: a saber, la del seu treball remunerat fora de casa. Ella vol continuar amb aquest treball, ja que li proporciona uns diners extres per a les seves despeses personals i, a més, se sent sovint més tranquil·la si pot sortir de casa. D'altra banda, la seva germana petita soltera, que és representativa d'una generació més jove i més culta de dones en la societat andalusa, també treballa com a dona de la neteja a Sevilla i ha animat la Dolores perquè continuï

amb la seva feina. De totes maneres, el marit de la Dolores, el José, està totalment en contra que treballi al seu poble natal, Cuna del Río. Ell alaba els seus papers d'esposa, mare, *ama de casa* i devota religiosa, però prefereix ocultar la seva identitat d'assalariada a temps parcial. Les raons que justifiquen aquest comportament són diverses: en primer lloc, per tal de conservar la seva masculinitat i la seva autoestima i ser vist, així, com una persona respectada a Cuna del Río, necessita ser considerat "el principal mantenidor de la família", la persona que, amb la seva feina, pot mantenir tota la família (cf. Frigolé, 1997). No vol que el vegin com un home mantingut o com una persona incapaç de mantenir la seva família. L'acord al qual han arribat la Dolores i el José és que ella no treballarà al poble, sinó que només ho

L'estudi de representacions socials a la vegada que el de les expressions emocionals són una eina de primer ordre per a la comprensió de tot el que és la persona en un context cultural concret. Romeria de San Marcos (Casariche, Andalusia).

farà a Sevilla, una ciutat on disposa de més anonimats i que està més allunyada "del que diran dels veïns".

De fet, però, hi ha altres motius de tensió que també són considerables. Per exemple, en el guió 1, veiem com la Dolores m'ensenya la col·lecció de fotografies de la seva mare. Dins d'aquest context social, ella es mostra com una mare orgullosa, una dona casada que ha satisfet el seu potencial procreador, una capacitat moralment validada i respectada per la societat local que l'envolta i, de manera més immediata, per la mateixa família Ibáñez. En aquest guió, la Dolores es representa com una persona alegre, satisfeta d'afirmar la seva nova identitat com a mare i contenta de poder presentar els seus nadons davant la seva patrona, la *Virgen del Rocío*, i de rebre'n la *bendición*.

Malgrat tot, en el guió 2, apareix una visió alternativa del seu estatus de persona. A través de diversos dels seus comentaris i gestos corporals, es queixa sobre la interminable paciència que se li demana en els seus papers socials com a mare i com a esposa. Això també es manifesta a través dels seus símptomes corporals —tant físics com psíquics— de dolor, nerviosisme i fatiga. En aquest guió, té el paper d'una persona que, a banda d'assolir la maternitat, el seu destí a la vida és patir i sacrificar-se pels altres. Paradoxalment, les seves conviccions religioses alleugen aquest patiment momentàniament, però també el legitimen, en considerar-lo com una part de l'existència humana i com un aspecte inherent del fet de ser mare.

Observacions finals

Aquest article ha posat de manifest la manera en què les nostres comprensions dels casos individuals de l'estatus de persona es poden enriquir si també estudiem les experiències corporals i les expressions emocionals i les considerem llenguatges constitutius de l'estatus del jo. En aquest cas concret, si separem les nocions de l'estatus de persona de les experiències corporals i dels discursos emocionals, resulta difícil imaginar-se la construcció que fa la Dolores Ibáñez del seu propi estatus de persona, tant pel que fa a qui és en el món com a la manera en què *l'altre* significatiu la imagina.

Mitjançant una descripció compacta, aquesta anàlisi també evoca les tensions inherents dels esforços de la Dolores per complir els seus múltiples papers socials, com a mare, com a esposa, com a treballadora assalariada a temps parcial i com a devota religiosa, i també com a guardiana espiritual de la seva família. En la mesura que fa referència als diversos papers socials que desenvolupa en cada guió, la Dolores articula diversos models tant d'estatus de persona com d'identitat.

Quant a la naturalesa de l'estatus de persona, els resultats, obtinguts a partir d'aquest cas d'un individu concret que pertany a una societat de l'Europa occidental, suggereixen nous enfocaments de l'estatus de persona. Aquests resultats indiquen que potser les persones no són unitàries, uniformes i coherents, sinó múltiples i ambivalents. En conseqüència, hi ha "diversos jos", que sovint estan subjectes a obligacions i desitjos contradictoris, i que s'hostatgen a l'interior del cos humà. I el cos, com a vehicle sempre present del jo i el seu ser-en-el-món, revela aquestes tensions a través d'una sèrie de sensacions de malestar i trastorns somàtics.

Bibliografia

ABU-LUGHOD, Lila. *Veiled Sentiments: Honor and Poetry in a Bedouin Society*. Berkeley: University of California Press, 1986.

DELANEY, Carol. *The Seed and the Soil: Gender and Cosmology in a Turkish Village*. Berkeley: University of California Press, 1991.

DUBISCH, Jill (ed.). *Gender and Power in Rural Greece*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1986.

DUBISCH, Jill. In *A Different Place: Pilgrimage and Politics in Rural Greece*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1991

FRIGOLÉ, Joan. «Procreation and its implications for gender, marriage, and family in European Rural Ethnography.» *Anthropological Quarterly*. vol. 71-1 (1998), pp. 32-40.

FRIGOLÉ, Joan. *Un Hombre: Género, Clase y Cultura en el Relato de un Trabajador*. Barcelona: Muchnik, 1997.

GEERTZ, Clifford. «Person, Time and Conduct in Bali.» *The Interpretation of Cultures*. Nova York: Basic Books, 1973.

KONDO, Dolores. *Crafting Selves: Power, Gender and the Discourses of Identity in a Japanese Workplace*. Chicago: University of Chicago Press, 1990.

LEENHARDT, Maurice. *Do Kamo: La Persona y El Mito en el Mundo Melanesio*. Barcelona: Paidós, 1997 [1947].

LUTZ, Catherine A. *Unnatural Emotions: Everyday Sentiments on a Micronesian Atoll and their Challenge to Western Theory*. Chicago: University of Chicago Press, 1988.

MAUSS, Marcel. «La Noción de la Personne.» *Essais de Anthropologie e Sociologie*. París, 1932.

STRATHERN, Marilyn. *The Gender of the Gift: Problems with Women and Problems with Society in Melanesia*. Berkeley: University of California Press, 1988.

TURNER, Bryan S. *The Body and Society: Explorations in Social Theory*. Londres: Sage, 1996.

WIKAN, Unni. *Managing Turbulent Hearts: A Balinese Formula for Living*. Chicago: University of Chicago Press, 1990.